

Teettoverbit: johdon ja taivutuksen välimaastoa

Teettoverbit eli kuratiivit (nimityksestä ks. Cannelin 1931, 194; Tunkelo 1938, 516) ovat deverbaalisia verbijohdoksia, joita derivoidaan suffiksilla TTA ja suffiksiyhdistelmillä TTA-TTA, U-TTA ja TTA-U-TTA. Johtimena on TTA, kun kantana on vokaalivartaloltaan yksi- tai kaksitavuinen sana tai kolmitavuinen U- tai Oi-johtimeen päättyvä sana: *teettää, tuottaa, ajattaa, ammuttaa, arvottaa, etsittää, luettaa; hyväksyttää; tatuoittaa, vartioittaa*. Kun kantaverbi on vokaalivartaloltaan kolmi- tai nelitavuinen tai kaksitavuinen pitkään vokaaliainekseen päättyvä sana, on johtimena U-TTA: *ompeluttaa, harjoituttaa, katkaisuttaa; kuulusteluttaa, työskentelyttää; hakkauttaa, maalauttaa, verhouttaa*. Osasta supistumaverbejä käytetään myös assimiloituneita muotoja (*arvuuttaa, hakuuttaa, hyppyttää*) assimiloitumattomien rinnalla. TTA-johtimisista verbeistä voidaan edellisten sääntöjen mukaisesti johtaa rekursiivisia muotoja U-TTA -johdinyhtymällä: *etsityttää, käännätyttää, luetuttaa, maksatuttaa, pesetyttää*. Yksitavuisista kannoista johdetaan rekursiivisia muotoja johdinyhtymällä TTA-TTA: *syötättää, teetättää, tuotattaa*. Näihin voidaan edelleen soveltaa kolmitavuisia kantoja koskevaa rekursiivisten muotojen tuottamissääntöä eli lisätä yhdistelmä U-TTA: *syötättyttää, teetättyttää, tuotattuttaa*, joskin nämä muodot ovat käytännössä harvinaisia. Joissakin tapauksissa esiintyy säännöllisen teettomuodon rinnalla edellisten sääntöjen vastainen, esim. *juoksuttaa* pro *juoksettaa*. *Juoksuttaa* on vakiintunut yleiskieleen teettoverbiksi, vaikka vielä NS:ssa molemmista johdoksista on sekä kausatiivisia että kuratiivisia esimerkkejä.

Tässä artikkelissa on päätavoitteena pohtia kuratiividerivaation asemaa sananmuodostuksen ja sanan taivuttamisen välimaastoon kuuluvaan prosessiin. Taustaksi esitän joitakin Nykysuomen sanakirjaan perustuvia huomioita kuratiivikonstruktioiden semanttisesta ja syntaktisesta rakenteesta (NS:ssa johdostyyppistä käytetään nimitystä faktitiiviset ver-

bit). Kovin yksityiskohtaisesti en tässä puutu kuratiivien ja muiden kausatiivien rajankäyntiin (tästä ks. lähemmin Kytömäki 1978, 141–145).

1. Toimija ja teettäjä

Kuratiivijohdos on verbi, joka inherentisti edellyttää kahta nominijäsentä, TEETTÄJÄÄ ja TOIMIJAA. Prototyypitapauksessa TEETTÄJÄ on pintarakenteessa subjektina, TOIMIJA ilmaistaan adessiivilla. Kun kuratiivijohdoksen kantana on intransitiivisesti käytetty verbi, objektin sija vapautuu TOIMIJAN ilmaisemiseen. Esimerkit ovat NS:sta sub voce: Opettaja *hiihdättää oppilaitaan*. / *Edustusnyrkkeilijöitämme on viime aikoina otteletuttu* liikaa. / Hän juotatti Leenakaisalla korppukahvit ja *käytätti häntä* panoraamassa.

Objekti on transitiiviverbien yhteydessä pakollinen. Sen sijaan adverbialisijainen TOIMIJA voi jäädä pois tai adessiivi voidaan tarpeen vaatiessa korvata objektin sijoilla. Kuratiivi on aina syntaktisesti transitiivinen, joten kantaverbin KOHDE-, TULOS- tai SISÄLTÖ-objektin puuttuminen tekee TOIMIJAN ilmaisemisen objektin sijoilla pakolliseksi: *Alokkaita marssitettiin edestakaisin pölyävällä kentällä*. Vrt. *Alokkaita marssitettiin pitkä lenkki*. / *Alokkailta marssitettiin pitkä lenkki*. / **Alokkailta marssitettiin edestakaisin*.

Adessiivisijainen TOIMIJA on siis kuratiivikonstruktion oire, ei riittävä todiste. Ongelmana ovat elollistarkoitteiset adessiivit, joiden kyky itsenäiseen toimintaan on tulkinnanvarainen. Esim. lause *Haettavat ostoksensa hevosella* (NS s.v. *haettaa*) on rakenteeltaan verrattavissa esimerkkiin *Kyyditimme itsemme veneellä järven toiselle puolelle* (NS s.v. *kyydittää*). Lauseiden merkitykseen sisältyy inherentisti hevosen ajaja tai veneen käyttäjä, TOIMIJA, joten molemmissa tapauksissa on kyse kuratiiviverbistä. TOIMIJA on yleensä +inhimillinen. Joissakin tapauksissa myös käskyjä ymmärtävä tai järjestelyjen mukaan toimiva eläin sopii TOIMIJAN rooliin, mikäli kantaverbin merkitys tämän mahdollistaa: *Nuolettaa koiralla kättään*. / *Ilkeyksissään tallautti lehmillään naapurin kauramaan*.

Kuratiivin ja kausatiivin rajatapauksia syntyy, kun TEETTÄJÄ itse osallistuu toimintaan: *Tanssitti illan mittaan useita kylän tyttöjä*. / *Lauri oli kesällä päässyt tytön tuttavuuteen, kävelyttänyt häntä huvipuistoissa*. Nämä kaksi esimerkkiä on NS:ssa luokiteltu kausatiiveiksi. Itse pitäisin niitä kuratiiveina, joskaan ne eivät ole prototyypitapauksia. Partitiivin käyttö adessiivin sijasta selittyy siitä, että TOIMIJAN on pitänyt täyttää objektin paikka. Vaikka lauseessa olisi objektikin, voidaan TOIMIJAN sijaksi valita objektin sija, jos halutaan korostaa TEETTÄJÄN

osallistumista: *Hän tanssitti tyttöä viimeisen valssin. Hän kävelytti lapsia koko matkan.* (TEETTÄJÄ osallistuu toimintaan.) *Hän tanssitti työllä valssin. Hän kävelytti lapsilla koko matkan.* (TEETTÄJÄ ei ehkä itse osallistu.) Kausatiivitulkintaa tukee TOIMIJAN kykenemättömyys toimia yksin, harkintamahdollisuuden puuttuminen tai toiminnan refleksin- tai pakonomaisuus. Kuitenkin esim. seuraavat johdokset on NS:ssa luokiteltu faktitiiveiksi (=kuratiiveiksi): *imettää, pesittää, porsittaa, varsottaa*, samoin verbi *uittaa* seuraavassa esimerkissä: *Istui veneen perässä kättään vedessä uittaen.* Näissä mielestäni kausatiivitulkinta olisi parempi, enkä ole ottanut niitä mukaan aineistoon. TOIMIJA on sitä prototyyppisempi, mitä selvemmin se toimii itsenäisesti, mutta ei omasta aloitteestaan. NS:n esimerkeissä käskettävinä ovat esim. *oppilaat, rengit, palvelijat ja orjat*. Töitä teetetään myös *suutareilla ja sepillä, poliiseilla ja uskoutuilla miehillä*; asialla voivat olla niin ikään *eduskunta, uittoyhtiö ja asutuskomitea*.

Jos metaforinen kielenkäyttö jätetään huomiotta, on TEETTÄJÄ aina +inhimillinen, tehtävän toimeksiantoon kykenevä.¹ TEETTÄJÄ on inherentisti HYÖTYJÄ. Mikäli ei toisin ilmaista, voi kuratiivikonstruktiossa katsoa olevan *itselleen*-adverbiaalin poisto: *Isä teettää takin* (itselleen). Vrt. *Isä näkee rätätin tekevän takin* (jollekulle). Niissä tapauksissa, joissa NS:ssa sama johdos on luokiteltu sekä faktitiiviseksi että kausatiiviseksi, näyttäisi kriteerinä olleen juuri subjektin elollisuus (inherentisti myös +inhimillisuus):

munnittaa v. < munia. 1. fakt. Kanoja ei pidä munnittaa liian nuorina.

Munnittaa telkkiä uuttuihin. Munnittaa aapiskukkoa. 2. kaus. Munnittavia kuivarehuja.

naurattaa v. < nauraa. 1. fakt. — — nauratti piikoja pirtissä — — oli tottunut naurattamaan suuria seuroja. 2. kaus., 3. pers. Tapaus nauratti kaikkia. Minua naurattaa. — — oli naurattamaan asti iloista.

¹ Aineistooni kuului 534 kuratiivijohdoksen sisältävää esimerkkiä. Esimerkit ovat sekä kirjallisuussitaatteja että toimittajien muotoilemia, osin pelkkiä lausekkeita, jotka kuitenkin pohjaavat käyttökielen: ”Esimerkit on toimitus yleensä muodostellut aineksen pohjalta.” (Sadeniemi, NS:n esipuhe.) Kuriositeettina, joka ei liity kielen rakenteeseen vaan heijastaa aineiston edustamaa elämänpiiriä, mainittakoon, että sukupuoleltaan eksplikoituista 104 TEETTÄJÄSTÄ vain 6 on naisia (*emäntä, rouva, nainen, akka, Eenokin eukko ja Annastiina*). Useimmiten TEETTÄJINÄ ovat hallitsevassa asemassa olevat miehet: *kuninkaat, keisarit, piispat, upseerit, isännät ja talolliset*. Sukupuoleltaan spesioimattomista TEETTÄJISTÄ (yht. 67) useimmat ovat todennäköisesti miehiä (*hallitsija, tilallinen* jne.); samoin on laita niissä esimerkeissä, joissa TEETTÄJÄÄ ei lainkaan mainita (*Tarjotutti itselleen ryyryn ravintolassa.* — — *korotutti riman kahteen metriin* jne.). Häviävän vähän on esimerkkejä, joissa TEETTÄJÄ mitä todennäköisimmin on nainen (*Bobbauttaa tukkansa kampaajalla. Kaupungissa ompelutettu leninki.* — — *huvikseen vaihtelevat sulhasia ja näitä henkiin ja veriin asti tappeluttavat.*).

Ilmauksen tulkitseminen metaforiseksi on kuitenkin aiheuttanut tästä kriteeristä tinkimistä: *hiihdättää*. fakt.v. < *hiihtää*. — — *silloin saalis toisenlainen, veikot, meitä hiihdättää*.

2. Teettämistä vai aiheuttamista?

On olemassa prototyyppisiä kuratiivi-ilmauksia ja kausatiivi-ilmauksia. Tulkintaan vaikuttavia kriteereitä on tullut edellä esille. Seuraavassa esimerkkilauseisarjassa havainnollistuu asteittainen siirtyminen selvästä kuratiivista selvään kausatiiviin: *Maija maalauttaa Matilla talon./Matti haettaa koiralla lehden./Matti ihailuttaa itseään Maijalla./Matti tanssittaa Maijaa./Naapuri sotketti lehmillä meidän pellon./Matti kävelyttää koiraa./Matti naurattaa Maijaa./Juttu naurattaa Maijaa./Matti munittaa kanoja./Rehu munittaa kanoja./Matti valuttaa jauhoja./Tuuli heiluttaa verhoja*. Selvimmissä kuratiiveissa TEETTÄJÄ kykenee harkitsemaan ja ilmaisemaan toimeksiannon, johon TOIMIJA suostuu. Predikaation nominien merkitys, verbin merkitys ja lauseen rakenne vaikuttavat kaikki tulkintaan. Niissä tapauksissa, joissa rakenne mahdollistaisi molemmat tulkinnat, on rajanveto kuratiivin ja kausatiivin välille semantiikkaa tai pragmatiikkaa. (Vrt. refleksiivin, passiivin ja automatiivin erottaminen; Kulonen-Korhonen 1985, 305—306.) Joskus vain käyttöyhteys paljastaa, onko kyseessä tyyppi TEETTÄJÄ + kuratiivijohdos + TOIMIJA vai tyyppi AIHEUTTAJA + kausatiivijohdos + TOIMIJA: Vieras puhutti talonpoikia 'vieras pani talonpojat puhumaan'/'vieras oli puheenaiheena talonpojilla' (Kangasmaa-Minn 1979, 138). Olen tulkinnut kuratiiveiksi 378 NS:n verbiä. Luku sinänsä on sattumanvarainen. Lisäksi edellä esittämiäni osin tulkinnanvaraisten kriteerien soveltaminen ei ole helppoa, koska esimerkeistä puuttuu konteksti. Käsittelenkin kuratiivikonstruktiota tyyppinä, laadullisesti. Laajahko esimerkkiaineisto on tarpeen vain joitakin yksittäisiä kysymyksiä selvittäessäni. Tähän tarpeeseen NS:n aineisto on mielestäni paras kohtuullisin vaivoin käytettävissä oleva. (NS:n käyttökelpoisuudesta johto-opin tutkimusmateriaalina ks. Räisänen 1988, 19.)

Kuratiivikonstruktiota voidaan pitää kausatiivin alalajina, vaikka TEETTÄJÄN aloitteesta tapahtuva toiminta ei olekaan prototyyppisimpään kausatiivisuuteen verrattavaa välitöntä aiheuttamista. Esim. Comrie tekee eron 'aiheuttamisen' ja 'sallimisen, antamisen' välillä (1976, 296—303). Samoin McCawley erottaa suoran ja epäsuoran aiheuttamisen (1976, 119). Kuratiivi-ilmaukseen esim. liittyy episteemisyys, toteutumispakko. Niinpä ilmaus **Leikkautan tukan parturilla, mutta parturi ei leikkaa* on kielenvastainen. Kuitenkaan en hyväksy sitä tulkintaa, että kuratiivi olisi kuvattavissa vain kaksinkertaisena kausatiivina, eihän

kantaverbinä välttämättä ole kausatiiviverbi (esim. *luettaa* < *lukea*) (ks. Saukkonen 1978, 186). Toiminta edellyttää TEETTÄJÄN harkintaa ja TOIMIJAN suostumusta. Kielenvastainen on esim. lause **Maija pudo-tutti Matilla kirjat vahingossa* (Givón 1976, 344—345).

Adverbiaalin liittyminen rakenteeltaan vähintään kaksikerroksiseen kuratiivi-ilmaukseen (X TEETTÄ > Y TOIMI) aiheuttaa ongelmia (ks. Givón 1976, 342—348). Yleensä kuitenkin pragmaattinen tieto (syntaktisen rakenteen, mm. sanajärjestyksen tukemana) auttaa tulkinnessa. NS:n aineiston perusteella adverbiaali näyttää yleisimmin joko liittyvän selvästi kantaverbiin (useimmiten muutossijaiset, harvemmin olosijaiset lokatiiviset, predikatiiviset ja habitiiviset adverbiaalit ja välinettä ilmaisevat adverbiaalit; esimerkkiryhmä A) tai toimivan samalla sekä teettämisen että toimimisen määritteinä (erityisesti ajan adverbiaalit; esimerkkiryhmä B):

A. *Tarjotutti* hänenneellä *itselleen* ryypyt *ravintolassa*./Perhe *ajettiin torpasta*./Tie on *ajatettu auki*./Haudottaa *munat poikasiksi*./Taikuri *sidotti silmänsä liinalla*.

B. *Pesettää* pyykkinsä *kahdesti kuukaudessa*./Lopetutin *työt kello kahdelta*./Legioonatiet *rakennutettiin yleensä* orjilla./Seinät, katto ja lattia *on maalaitettu uudestaan*.

Tavan adverbiaalit ovat niin ikään usein hierarkkisesti indifferenttejä: *Raivauttaa salaa vastustajat tieltään*. / *Nuorten sarja ajatetaan kilpailuissa erikseen*. Yksiselitteisesti kantaverbiä määrittävää tavan adverbiaalia ei prototyypilliseen kuratiivi-ilmaukseen sen sijaan näytä liittyvän. Löysin vain pari esimerkkiä: *Kuningas vartioitti vankiaan ankarasti*. / *Eivät pitäneet häitä, vaan vihittivät itsensä kaikessa hiljaisuudessa*. Toisaalta näyttäisi myös siltä, että koko aineistossa harvinaiset selvästi vain teettämistä määrittävät adverbiaalit olisivat juuri tavan adverbiaaleja: *Kuka voisikaan täysin välinpitämättömänä laskettaa itsensä alas Pyhäkoskea!* / *Ilkeyksissään tallautti lehmillään naapurin kauramaan*. / — eivät saa *omin lupinsa* poliisilla *noudattaa* lehmää navetasta ja myydä. / *Joka luvottomasti valmistaa tai valmistuttaa* väkijuomia — —. / *Jos nainen tahallansa* — — on surmannut tai *surmauttanut* sikiönsä — —.

Edellä olevaan liittyy se, että kantaverbin tekemisen laatua modifioivista johdoksista harvoin derivoidaan kuratiiveja. Mahdollisia olisivat esim. *lukaisuttaa, sitaisuttaa, tekaisuttaa, hypähdyttää* jne., vaikka niitä ei esiinny NS:ssa. Useimmat AHTA-momentaaneista johdetut UTTA-johtimiset verbit ovat kausatiiveja (*heilahduttaa, narahduttaa*). Näiden kuratiiviset edelleenjohdot (*heilahdututtaa, narahdututtaa*) taas ovat sekä rakenteeltaan kompleksisia että pragmaattisesti tarpeettomia. Niin ikään frekventatiivien epäntensiiviseksi ja epäpäättyneeksi

toistuilevaksi ilmaisemaa tekemistä (Wiik 1975, 155) ei ole mielekästä teettää, vaikka muodot (*kuljeskeluttaa, lueskeluttaa, sillittelyttää* jne.) ovatkin korrekteja.

Refleksiiviverbeistä ei NS:n aineiston perusteella näy johdettavan kuratiiveja, mihin on syynä se, että refleksiiviverbiin jo sisältyy objekti. Tulos olisi rakenteeltaan liian kompleksinen, vaikka se merkitykseltään olisi rationaalinen: **Maija heittäytytti Matin veteen hattuaan hakemaan. *Hoitaja pukeuduttaa potilaat, vaikka se viekin aikaa.*

3. Kuratiivi ja passiivi: johdon ja taivutuksen rajankäyntiä

Vaikka kuratiiviverbiin inherentisti liittyy kaksi argumenttia, TEETTÄJÄ ja TOIMIJA, voi TOIMIJA puuttua pintarakenteesta. Ainoa syy, joka tekee TOIMIJAN ilmaisemisen pakolliseksi, on kantaverbin objektin puuttuminen, mikä aiheuttaa TOIMIJAN ilmaisemisen objektin sijalla. Adessiivisijainen TOIMIJA voi jäädä pois rakenteen kärsimättä. Myöskään lauseen merkitys ei sitä aina vaadi: usein TOIMIJA voidaan päätellä kontekstista; se voidaan myös tarkoituksellisesti jättää spesifioimatta. Aineistossani oli 420 esimerkkilauseetta, joissa rakenne olisi mahdollistanut adessiivisijaisen TOIMIJAN. Se esiintyi kuitenkin vain 88:ssä eli noin 21 %:ssa. Ottaen huomioon esimerkkiaineiston luonteen adessiivillä ilmaistujen TOIMIJOIDEN määrä on pikemmin liian suuri kuin pieni. NS:n toimittajien muotoilemiin esimerkkeihin on saattanut vaikuttaa tieto prototyypin kuratiivi-ilmauksen rakenteesta. Vertailun vuoksi laskin Lauseopin arkiston murreaineiston kaikista kuratiiviesimerkeistä (164) adessiivilla ilmaistut TOIMIJAT (27). Adessiivi esiintyy noin 16 %:ssa lauseista. Lauseopin arkiston yleiskieliaineistossa oli 17 kuratiivi-ilmausta, joissa vain yhdessä oli adessiivisijainen TOIMIJA. Sitä että NS:n aineistossa neljässä lauseessa viidestä TOIMIJA oli jätetty ilmaisematta, ei siis tarvitse pitää ainakaan liian pienenä määränä todelliseen kielenkäyttöön verrattaessa. Suurin osa kuratiivilauseista rinnastuikin tässä suhteessa passiiviin.

Kielenkäytössä ilmenevään passiivin ja kuratiivin sukulaisuuteen ovat kiinnittäneet huomiota mm. Hakulinen ja Karlsson lauseopissaan 1979 (243; ks. myös Kangasmaa-Minn 1979, 137—138). Yhteinen piirre on, että molemmat voivat esiintyä ilman spesifioitua syväsubjektia: *Vene tehtiin 1 000 markalla. Isä teetti veneen 1 000 markalla.* Sekä passiivi että kuratiivi kuitenkin edellyttävät elollista, useimmiten +inhimillistä TOIMIJAA. Erona on, että passiiviin ei suomessa voi liittyä agenttia, vaikka monenlaisia kiertoilmauksia (*taholta, toimesta, keskuudessa* jne.) käytetäänkin (ks. Kangasmaa-Minn 1980, 65—66). Kuratiivin yhteydessä on rakenteellisesti mahdollista ilmaista TOIMIJA, mitä mah-

dollisuutta kuitenkin käytetään suhteellisen harvoin (noin 21 %:ssa aineistoni esimerkeistä).²

Aivan samoin kuin passiivin TOIMIJA voidaan ilmaista epäsuorasti, voidaan myös kuratiivin yhteydessä käyttää kiertoilmauksia, jos spesifin adessiivin käyttö tuntuu epätarkoituksenmukaiselta: Kyllä se Jussi vielä iskettää itsensä hengiltä *noiden puukkojunkkarien parissa./Teurastuttaa karja teurastamossa./Vahvistuttaa yhdistyksen säännöt ministeriössä./Asianomistaja kuulusteluttakoon todistajia tuomioistuimessa.*

Selvin ero passiivin ja kuratiivin välillä on, että kuratiivilla ilmaistaan TEETTÄJÄN osallistumattomuus; passiivi-ilmauksen käyttäjä jättää oman osallisuutensa avoimeksi: *Mökki maalattiin viime kesänä.* (Puhuja ehkä itsekin mukana.) *Maalautimme mökin viime kesänä.* (Puhuja ei osallistunut.) Se että subjekti ei edes voisi osallistua toimintaan, tekee kuratiivin käytön pakolliseksi (vrt. Vesikansa 1978, 113): *Saara haluaa lapsen — niin kovasti, että jos hän ei sitä saa, hän on valmis otattamaan [*ottamaan] kohtunsa pois.* (Kotiliesi 3/1988.) Myös passiivin ja kuratiivin yhdistelmä on mahdollinen: sitä käytettäessä sekä jätetään TOIMIJA ilmoittamatta että ilmaistaan, että toimintaan ei ole osallistunut kontekstista mahdollisesti mieleen tuleva henkilö: *Pian kuulisin että on pikkurainen kesäsauna kaivatetun uimalammikon vieressä — —.* (Yhteishyvä 13. 4. 1988.)

Shore on esittänyt, että suomen passiivit voidaan jakaa kahteen päätyyppiin: puhekielelle ominaiseen P-prototyyppiin ja kirjalliselle yleiskielelle ominaiseen K-prototyyppiin (1986, 28—29). Kuratiivi muistuttaa juuri K-prototyypin passiivia: Molemmissa rakenteissa agentti on useimmiten irrelevantti. K-prototyypin passiivin merkitys on usein eksklusiivinen (*Meidän osastomme on jo siivottu juhliä varten*); kuratiivilla tämä eksklusiivisuus voidaan varmistaa (*Meidän osastomme on jo siivoutettu juhliä varten*).

Edellä kävi ilmi, että tavan adverbiaalia ei juuri esiinny kuratiivin kantaverbiä määrittämässä. Kiintoisaa on kuratiivia passiiviin verrattaessa muistaa, että Chomskyn mukaan passiivistus ja tavan adverbiaalin lisääminen ovat toisensa pois sulkevia eli samavaiheisia transformaatioita (1965, 103—104, ks. myös 218—219). Paitsi nykyistä käytösukulaisuutta myös passiivin ja kuratiivin historiallinen yhteys näyttää ilmeiseltä. Viimeksi Lehtinen on esittänyt niiden tunnusmorfeemien etymologista yhteyttä. Hänen mukaansa itämerensuomen passiivi on syntynyt nimenomaan kuratiivikausatiivin pohjalle (1984, 17).

² Kiintoisaa on, että vain viidesosassa englannin passiivilauseista käytetään agenttia eli *by*-lauseketta (Quirk et al. 1984, 807).

Passiivin tuottamista pidetään verbin taivuttamisena, kuratiivimuotojen tuottamista derivoimisena. Kielen kuvaamiseksi on pakko luoda kategorioita. Luokkien kriteerisidonnaisuus ja eri kriteerien tuottamien tulosten ristiriitaisuus on kieltä analysoitaessa pikemmin sääntö kuin poikkeus. Lisäksi kielen käyttäjän käsitys kielen kategorioinnista — jos sitä pystyttäisiin luotettavasti tutkimaan — saattaisi olla kuvauksen kannalta tarkoituksenmukaisesta luokittelusta poikkeava.

Johtamisen luonne ei jyrkästi poikkea taivuttamisen luonteesta samankaan kielen sisällä. Suomessa esim. molemmissa on kyse määrältään rajallisten ja tehtäviltään yleisten tai kieliopillisten sidonnaisten morfeemien käytöstä (jos johtamisella tarkoitetaan johtimella johtamista; laajemmasta tulkinnasta ks. Räisänen 1978, 338—340). Molemmissa järjestelmissä on produktiivisuutta, jonka rajoitukset tosin poikkeavat: taivutusmorfologiassa ei juuri ole fonologis-morfologisia rajoituksia. Niin ikään taivutusmuodot leksikaalistuvat harvemmin kuin johdokset. Jyrkkää eroa ei johdosten ja taivutusmuotojen tuottamisessa ole: molempia voidaan sekä koostaa alkutekijöistä että ottaa valmiina.

Johtamisen ja taivuttamisen välillä edellä mainituissa suhteissa esiintyvät erot eivät ole kvalitatiivisia vaan kvantitatiivisia, aste-eroja. Eroja on myös näiden kahden pääkategorian sisällä. Johtaminen on selvästi heterogeenisempi järjestelmä, mutta myös taivutusmorfologiassa on kategoriaeroja; esim. tunnukset muistuttavat rajoituksiltaan johtimia enemmän kuin päätteet.

Selvimpinä eroina johtamisen ja taivuttamisen välillä on pidetty sitä, että johtimilla tuotetaan uusia lekseemejä, johdin voi muuttaa kannan sanaluokkaa ja johtimet ovat järjestyksessä ensin, heti juurimorfeemin jälkeen. Nämäkään kriteerit eivät ole täysin vedenpitäviä, sillä uuden lekseemin käsite on tulkinnanvarainen. Joissakin tapauksissa tunnusmorfeemi, ehkä sijapäätteenkin voi olla ennen johdinta (*kiloittain; sisältää*). Myös siirtymistä sanaluokasta toiseen on tapahtunut taivutusmorfologiassakin. Esimerkit tosin ovat yksittäisiä, eivät produktiiviseen ja synkroniseen järjestelmään kuuluvia kuten derivaatiossa. (Johtamisen ja taivuttamisen rajankäynnistä ks. Bybee 1985, 81—109; ks. myös Karlsson 1983, 230 ja Koski 1978, 105—106.)

4. Kuratiivien taivutuksenluonteisuus

Läheinen yhteys passiiviin on yksi kuratiivin taivutusmuotomaisia piirteitä, mutta niitä on lukuisia muitakin:

1. Kuratiivit — kuten kaikki deverbaaliset verbinjohtimet — täyttävät sen taivutusmuotokriteerin, että johdos pysyy kannan sanaluokassa.
2. Luonnolliset peruskategoriat (esim. elollisuus tai tahallisuus) voi-

vat olla lekseemin ominaisuuksia, muut on pakko ilmaista kieliopillisesti, pääasiassa taivutusmorfeemein. Harvat poikkeukset koskevat lähinnä tunnuksia, joilla ilmaistavat piirteet joskus sisältyvät myös juuriin: sana voi olla esim. inherentisti monikollinen (*väki, perhe*) tai mahdollisuutta, epävarmuutta ilmaiseva (*saattaa, ehkä*). Sen sijaan esim. persoona ei voi sisältyä verbilekseemin merkitykseen (Bybee 1985, 4). Deverbaalisilla verbinjohtimilla ilmaistavista kategorioista kausatiivisuus, passiivisuus ja jopa refleksiivisyys voivat olla myös juuren ominaispiirteitä (*kaataa; sulaa; kulkea*) (Kangasmaa-Minn 1982, 52–53), samoin inkoatiivisuus, kontinuaatiivisuus ja momentaanisuus (*alkaa; elää; löytää*), joskus frekventatiivisuuskin (*käydä*). Teettämisperrettä ei sisälly mihinkään verbiin inherentisti³ (Kangasmaa-Minn 1982, 51), vaan se on ilmaistava kieliopillisesti, mikä lähentää kuratiiveja taivutusmuotoihin.

3. Osalla johtimista (esim. *hkO, mAinen, tAr, htA*) on merkitys, jota tosin ei voi verrata juurimorfeemien merkitykseen vaan joka lähinnä muistuttaa tunnusmorfeemien merkitystä. Sen sijaan roolinmuuttaja-johtimilla on vain kieliopillinen funktio: johdoksen merkitys määräytyy kannan ja käyttöyhteyden mukaan samaan tapaan kuin taivutusmuotojen: *Minulla* on koira. *Minulla* on sinun takkisi tänään. *Hylkeellä* on paksu rasvakerros. *Katolla* on lunta. *Kivellä* ei saa heittää. *Aamulla* on pimeää. Vrt. Ei saa *pudottaa* lunta. Opettajaa *naurattaa*, kun hän *laulattaa* uutta laulua. Niissäkin tapauksissa, joissa esim. kuratiivitulkinnan varmistamiseksi esiintyy rekursiivinen TTA-aines (*laulatuttaa, tanssituttaa, hiotuttaa*) tai joissa tulkinta voi olla joko kuratiivinen tai kausatiivinen (*pienennyttää < pienentyä/pienentää*) kannan merkitys ja johdoksen käyttöyhteys antaa lopullisen merkityksen.

4. Kuratiivijohtimen käytön syy on sama kuin verbin taivuttamisen: sillä muutetaan lauseensisäisiä syntaktisia suhteita (Kangasmaa-Minn 1982, 43). Taivutusmorfeemeille on Bybeen mukaan universaalisti luonteenomaista ensinnäkin niillä ilmaistavien kategorioitten tärkeys (esim. verbin valenssin osoittaminen). Toiseksi niille on ominaista se, että niiden aiheuttamien semanttisten muutosten määrä on mahdollisimman vähäinen. (1986, 23–24.) Kuratiividerivaation taivutuksenomainen luonne näkyy hyvin juuri niissä tapauksissa, joissa kielenkäyttäjät on kannan tilalle tai rinnalle tuottanut kuratiivin roolisuhteita osoittamaan. Eräs työtoverini totesi taannoin: Kyllä N.N. oli kohtelias, kun *lähetti* — niin tai *lähetytti* — kiitoskortin kaikille. Haanpää kirjoittaa pienoiso-

³ Pennanen esittää Lehtiseen viitaten mahdollisena poikkeuksena verbin *rakentaa*, jonka merkityksessä käyttöyhteyden mukaan voi olla kuratiivinen piirre: *Tätini myi osakkeensa ja rakensi omakotitalon liitosalueelle* (1984, 435).

maanisään Yhdeksän miehen saappaat (Kairanmiehen sota): Tallien edessä oli mutkittileva ampumahauta, jota muiden muassa kersantti Nirvakin *oli kaivanut ja kaivattanut* — — (246). Pääsy Lapukkaan merkitsi heille itsenäisyyttä ja vapautta, joiden takia maailmassa *oli* niin paljon *sodittu* ja *soditettu* (255). NS:n aineistossa oli kaksi tällaista esimerkkiä, molemmat lakikielestä: Joka luvottomasti *valmistaa* tai *valmistuttaa* väkijuomia — —. Jos nainen tahallansa — — *on surmannut* tai *surmauttanut* sikiönsä — —.

5. Kuratiivien taivutusmuotomaisuutta korostaa se, että kielenkäyttäjät usein tuottavat varmuuden vuoksi rekursiivisia muotoja varmistukseen kuratiivisuuden. Esim. notkeakielinen Hannu Taanila käytti eräässä ohjelmassaan (Kirjapäiväkirja 22. 5. 1988) seuraavia muotoja: Molempien patsaiden ympärille Ilaskivi *on istutatuttanut* kauniita kukkia. Mitähän ne ovat ne punaiset, joita yhteiskunta *on haudatuttanut* vallan muualle? Se että esim. supistumaverbeistä pitää kuratiivi johtaa U-TTA-johdinyhtymällä, ei TTA-johtimella, heijastuu myös muunraken-teisiin kantoihin. Matti Yrjänä Joensuun kirjassa Harjunpää ja heimolaiset on katkelma puhelinkeskustelusta: Ei, sinne me *hiotutimme* lattian alkuperäisistä honkalankuista. Ai ne klinkkerit, ne tulivat pesutupaan — tai saunahan se nyt on, me *muutatimme* sen saman tien (99). *Muutattaa*-verbin kantana on kausatiivinen *muuttaa*; *hiotuttaa* voidaan tulkita *hioa*-verbistä yhdsyhtymällä TTA-U-TTA derivoiduksi tai kaksoiskuratiiviksi (*hioa* > *hiottaa* > *hiotuttaa*). Edellinen tulkinta on todennäköisempi: TTA-U-TTA-johdinyhtymä on suosittu juuri siksi, että sillä voidaan kuratiivisuus varmistaa. Myös lehtiotsikoissa on usein rakenteen kannalta ylimääräisiä johtimia sisältäviä kuratiiveja. Joskus — ei tosin aina — on käyttöyhteydestä pääteltävissä, onko kyseessä välitön teettäminen (kuten varmaan useimmissa) vai onko ilmauksella tavoiteltu välillisen teettämisen merkitystä (ks. Pennanen 1984, 432—434): Sitten on päiviä, jolloin jokainen opettaja *teetättää* hengitysharjoituksia. (HS 24. 6. 1988.) Päätettiin *teetättää* röntgenkuva Mika Aaltosen polvesta. (TS 23. 11. 1987.) Aalto *tutkituttaa* räjähdysvideon rikospoliisilla. (HS 11. 5. 1988.) Aquino *suljetutti* uhmamielisiä radioasemia. (HS 10. 8. 1988.) Yksi syy rekursiivisten muotojen käyttöön on se, että puhekielessä raja kausatiivien ja kuratiivien välillä ei ole selvä, ei edes tärkeä. Kielenhuolto on vähitellen yrittänyt vakiinnuttaa esim. *yksinkertaistuttaa*, *ikuistuttaa* -tyypin johdosten tilalle lyhyempiä kausatiivimuotoja, joskin Suomen Akatemian kielilautakunta v. 1957 antamassaan suosituksessa toteaa *ikuistuttaa*-tyypin voivan olla joko *ikuistaa*- tai *ikuistua*-kantainen (Vir. 1957, 231—232). Merkitys on siis joko kuratiivinen tai kausatiivinen. Sen sijaan *teetättää*-johdos todettiin tarpeettomaksi (ks. myös Kettunen 1949, 88; samalla kannalla on Terho Itkonen 1988, 389),

vaikka vasta-argumenttina olikin esillä tunnettu esimerkki hevosen, hevosmiehen, pomon ja tukkiyhtiön osuudesta tukinvedätyksessä. Kuitenkin esim. Saarimaa on Kielenoppaassaan (1971, 53) sitä mieltä, että *teettää* on tarpeen merkityksessä 'aiheuttaa teettäminen', koska *teettää* merkitsee 'aiheuttaa tekeminen'. Myös Pennanen esittää välillisen teettämisen ilmaisemisen olevan tarpeellista ja tuo vertailukohteeksi esimerkkejä mm. tšeremissistä ja unkarista (1984, 438). — Kiintoisaa on, että kielenkäytössä näyttää olevan tarvetta myös 'välillisen aiheuttamisen' ilmaisemiseen, jolloin kyseeseen tulevat muodoltaan kuratiivin kaltaiset johdokset: Dosentti Jarmo Torsti *nostattamassa* 'Merikotkaa' [eräs tutkimushanke] korkeuksiin (kuvateksti Yliopistotiedoissa 11. 8. 1988). Tähän välittömän ja välillisen teettämisen ja välittömän ja välillisen aiheuttamisen ongelmaan en puutu tässä yhteydessä. Kuratiivin taivutusmuotomaisuuden kannalta keskeistä on se, että rekursiivisilla johtimilla halutaan 'taivuttaa' verbi varmasti kuratiiviseksi.

6. Keskeisenä kriteerinä johdosten ja taivutusmuotojen erottamisessa on, onko muoto uusi lekseemi. Rakenteen osalta kriteerin soveltaminen on helppoa: taivutusmahdollisuus ratkaisee: *laulaa* > *laulattaa* : *laulatamme*; *laulaa* : *laulan*: **laulan* + mon. 1. pers. päte. Tunnusten kategoria muistuttaa johtimia: niillä tehdään alivartaloita.

Uudeksi lekseemiksi tulkitsemisen kriteereinä voi kuitenkin pitää myös kielen käyttöä ja kuvaamista, esim. edustusta sanakirjoissa, joihin ei yleensä oteta taivutusmuotoja, johdokset kyllä. Esim. Nykysuomen sanakirjassa ovat mukana muut johdostyyppit paitsi *minen*-deverbaalit (NS, VII). Kuratiiveja (kuten muitakin produktiivistyyppisiä johdoksia) NS:ssä on satunnaisesti, yhteensä noin 380. Ei ole vaikea keksiä esimerkkejä mahdollisista, mutta Nykysuomen sanakirjasta puuttuvista kuratiiveista: *kiillotuttaa*, *kunnostuttaa*, *sodittaa*, *tulkituttaa* jne. Vielä kiinnostavampaa on katsoa, miten suppeissa, puhtaasti käytännön tarpeisiin kootuissa sanakirjoissa on suhtauduttu kuratiiveihin. Esim. Suomalais-italialaisessa opiskelusanakirjassa (Colussi—Wass-Colussi 1978) on 12 kuratiivia: *ammuttaa*, *haettaa*, *haetuttaa* (erotettu välillinen ja välitön teettäminen), *leimauttaa*, *maksattaa*, *noudattaa*, *pelauttaa*, *rakennuttaa*, *tanssittaa*, *teettää*, *tilauttaa* ja *tuottaa*. Verbit *noudattaa* ja *tuottaa* ovat leksikaalistuneen merkityksen ohella myös kuratiivisessa merkityksessä. Uudissanasto 80:ssä ei ole yhtään kuratiivia (johdos *askarteluttaa* on merkityksessä 'opettaa askartelemaan, antaa askarteluterapiaa'). Nykysuomen slangisanakirjassa ei ole yhtään kuratiivia, mikä voi todistaa siitä, että kuratiiveja ei ole katsottu uusiksi lekseemeiksi. Todennäköisempi selitys kuitenkin on, että rakenteeltaan synteettiset kuratiivit eivät kuulu rentoon puhekieleen, jota slangia edustaa. Suomen kielen taajuussanakirjaan ovat päässeet seuraavat kuratiivit (yleisyyssija suluisissa) : *teettää*

(4701), *rakennuttaa* (5842), *leikkauttaa* (11536), *marssittaa* (11536) ja *tanssittaa* (11536). Vain kolme ensimmäistä ovat prototyypisiä kuratiiveja. Lisäksi ovat mukana verbit *käyttää* (39), *suorittaa* (56), *kannattaa* (622), *tuottaa* (653) ja *viittää* (697). Todennäköisesti ne ovat päässeet mukaan muussa kuin kuratiivisessa merkityksessä. Esim. Lauseopin arkiston yleiskieliaineiston kaikki *suorittaa*-verbin esiintymät merkitsevät 'tehtävän suorittamista', eivätkä ole *suoria*-verbin kuratiivijohdoksia. Taajuussanakirjan kuratiiviesiintymien vähyys voi olla todiste siitä, että korpuksen kuratiivit on tulkittu kannan 'taivutusmuodoiksi', esim. *maksattaa* olisi luettu *maksaa*-verbin esiintymiin. Toinen selitys on, että kuratiivit todella ovat käytössä niin harvinaisia, että muut kuin yllä mainitut eivät ole päässeet 12 663 yleisimmän sanan joukkoon.

Sitä miten kielenkäyttäjät kuratiivit kategorioi, on hankala tutkia, koska ilman kielen erittelyn käsitteitä luokittelusta on paha puhua. Käsitteiden esitleminen taas vie pohjan intuition tutkimiselta. Kuitenkin tein pienen testin 35 suomen kielen opiskelijalla, jotka olivat suorittaneet äänne- ja muoto-opin kurssin, mutta eivät vielä sananmuodostuksen jaksoa. Heille oli siis opetettu, mitkä muodot katsotaan verbin taivutusparadigmaan kuuluviksi. Testin ohje oli seuraava: "Sanaa voidaan taivuttaa eri muodoissa: *kukka* : *kukasta* : *kukkia*; *juosta* : *juoksevat* : *juossee* jne. Sanoista voidaan myös johtaa uusia sanoja eli johdoksia: *laulaa* > *laulaja*, *laulahtaa*; *kivi* > *kivetön*, *kivimäinen*, *kivetä* jne. Merkitse seuraavien muotojen perään U, jos kyseessä on uusi sana eli johdos. Jos kyseessä on taivutusmuoto, kirjoita sanan perusmuoto." Ratkaistaviksi annettujen 30 muodon joukossa oli *antaa*- ja *kaivaa*-verbiin taivutusmuotoja ja johdoksia, mm. kuratiivit *annattaa* ja *kaivattaa*. 9 opiskelijaa 35:stä piti *annattaa*-verbiä *antaa*-verbin muotona; 12 opiskelijaa 35:stä tulkitsi *kaivattaa*-verbin *kaivaa*-verbin muodoksi. Odotuksenmukaisesti esim. erikoismerkityksinen *anniskella* oli tulkittu pelkästään johdokseksi; *annella* ja *kaivella* -muodot oli 2 opiskelijaa tulkinut taivutusmuodoiksi. Mukaan testiin panemani deverbaalinominit on tulkittu pelkästään uusiksi sanoiksi, paitsi *kaivaja*, jonka 4 koehenkilöä oli tulkinut *kaivaa*-verbin muodoksi. Tämä yllättävä tulos heijastelee *JA*-johtimen produktiivisuutta ja johdosten läpinäkyvyyttä. Samalla se kuitenkin todistaa, että ainakin osa koehenkilöistä ratkaisi testin oppimiaan asioita liiaksi muistelematta, naiivien informanttien tavoin. Kaiken kaikkiaan testi oli liian suppea oikeuttaakseen laajempiin päätelmiin. Tuloksiin sisältyy kuitenkin pieni vihje siitä, että kuratiivit ovat taivutusmuotomaisempia kuin muut testin johdokset.

7. Keskeisenä kriteerinä muodon luokittelussa on mm. sen merkityksen läpinäkyvyys ja kaavamaisuus. Todisteena kuratiiviverbiin merkityksen läpinäkyvyydestä voi pitää sitä, että NS:n noin 380 kuratiiviver-

bin valtaosasta (353) puuttuu merkityksen selitys: 64 verbistä on mainittu vain johto-opillinen nimike ja kanta, 289 tapauksessa johto-opillisen nimikkeen ja kannan lisäksi vain käyttöesimerkkejä. Vain 25 tapauksessa verbistä on annettu muunlainen selvitys: parafrasitulkinta tai leksi-kaalistumattoman kuratiivimerkityksen lisäksi jokin erikoismerkitys. Tällaisia ovat esim. *haastattaa*, *heitättää*, *kannattaa*, *noudattaa*, *ongittaa*, *teettää*, *tuottaa* ja *viettää*. Käytetyt parafrasit ovat yleensä tyyppiä 'panna tekemään, antaa tehdä' (s.v. *teettää*), 'panna t. lähettää noutamaan, haettaa' (s.v. *noudattaa*).

Nyky-suomen sanakirjan ollessa tekeillä Cannelin, Tunkelo ja Wichmann antoivat hankkeesta lausunnon, jossa he mm. luettelevat johtimia, joilla derivoitujen sanojen merkityksen selitys voi jäädä pois. Luettelossa ei ole kausatiivi- eikä kuratiivijohtimia mutta jättää viittaus niihinkin: "Milloin johdannaisen merkityksen suhde kantasanan merkitykseen on selvästi säännöllinen, voidaan yllä luetelluissa tapauksissa (ehkä jossakussa muussakin, esim. *syödä* : *syöttää*, *pudota* : *pudottaa*) johdannaisen ohelta jättää merkityksen selitys pois." (Vir. 1928, 358.) Kuratiivit ovat sanakirjatyössä osoittautuneet juuri tällaiseksi merkitykseltään läpinäkyväksi tyyppiä.

5. Kuratiivin esiintyminen ja käyttö

Taivutusmuotojen produktiivisuuden rajoitukset ovat semanttis-pragmaattisia käyttörajoituksia, eivät rakennerajoituksia. Samoin on laita kuratiividerivaation: mistä tahansa verbistä voidaan tehdä rakenteeltaan kuratiiviksi sopiva muoto, jonka kuratiivisuuden ratkaisee kannan ja siihen liittyvien nominien merkitys ja ilmauksen käyttöyhteys. Yhdessä suhteessa kuratiivi muistuttaa potentiaalia ja marginaalisia sijoja abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia: ko. muotojen produktiivinen käyttö on jossain määrin tyyliä leimaava. Muodot ovat kirjallisen tyylin oireita, jos jätetään sijamuotojen kiteytymät ja kaikkein useimmin esiintyvät kuratiivit (esim. *teettää*, *rakennuttaa*) huomiotta. Niitä suosii mm. tiiviyteen pyrkivä otsikkokieli. Toisaalta puheenomaista kieltä käyttävä kirjailija valitsee niiden sijasta analyttisen parafrasin. Esim. Anja Kaurasen kirjassa Sonja O. kävi täällä on neljä kuratiivia (*arvuuttaa*, *haistattaa* ja *panettaa*). Neljäs esimerkki on NS:sta puuttuva *ihailuttaa*, jota kirjailija on käyttänyt rakenteeltaan kompleksisessa jaksossa, jonka tyyliiset vaihtelevat kirjassa vapaata puhetta muistuttavien jaksojen kanssa: Minä en ollut kiinnostunut niinkään mistään kerhoilusta tai itseään *ihailuttamassa* käyvästä, nuoria pehmoisia vähemmistöyöläisvuotia alleen väijyilevistä kirjailijoista — — (125—126).

Suppeahko selvitys kuratiivin käytöstä murteissa osoitti, että lou-

naismurteista kuratiivi produktiivisena muotona puuttuu, kun taas savolaismurteissa kuratiivi on yleinen. Käytön raja ei kuitenkaan noudata murteiden länsi—itä-rajaa. Lauseopin arkiston murreaineistossa (132 pitäjää, kustakin noin tunnin mittainen näyte; tarkemmin Ikola 1985, 11—15) oli kuratiiveja seuraavasti: savolaismurteet: 32 pitäjää / 81 kuratiiviesiintymää, pohjalaismurteet: 27 / 41, hämäläismurteet: 25 / 35, kaakkoismurteet: 15 / 5, lounaismurteet ja lounaiset välimurteet: 33 / 2 (*teettää, astuttaa*). Verbit *istuttaa, juottaa, puhuttaa, kuljettaa* jne. olen kontekstin perusteella tulkinnut kausatiivisiksi; samoin jätin pois laskuista lounaismurteissa ja lounaisissa välimurteissa 21 kertaa esiintyneen *luettaa* verbin, jonka ainoa merkitys oli 'tutkia lukutaitoa kinkeillä' ja jota käytettiin vain objektin sijassa olevan TOIMIJAN kanssa. Suomen murteiden sanakirjan 1. ja 2. osassa oli kuratiiveja seuraavasti: savolaismurteissa 62, pohjalaismurteissa 55, hämäläismurteissa 50, kaakkoismurteissa 28 (tässä huomattava ero LA:n tuloksiin verrattuna) ja lounaismurteissa 1 (*astuttaa*) sekä lounaisissa välimurteissa 6.

Vanhassa kirjasuomessa kuratiiveja esiintyy jossain määrin ainakin Agricolasta alkaen (*luettaa, noudattaa* 'antaa noutaa', *panettaa, päästättää, sidottaa, teettää* ja *ympärileikkauttaa*). Jusleniuksen sanakirjassa Suomalaisen Sana-Lugun Coetus 1745 on 27 selvää kuratiivia (*haistattaa, haudottaa, jauhattaa, kaivattaa, kudottaa, kynittää, luettaa, luottaa* (tie auki), *lypsyttää, lyöttää, maalauttaa, makauttaa, nielettää, noiduttaa* 'läta trälla', *perkauttaa, pieksettää, puskettaa, soudattaa, taottaa, tappattaa, teettää, tuottaa* 'läta hämta', *uittaa, vedättää, veisauttaa, viettää* 'läta föra', *vivuttaa*). Näiden lisäksi on lukuisia kuratiivin ja kausatiivin rajatapauksia (*hirnuttaa, hypättää, imettää, seisattaa, syöttää* jne.). Lönnrotin sanakirjassa kuratiivijohdoksia on satamäärin, koska kuratiivi on tuotettu produktiivisesti kaikista mahdollisista kannoista.

Kuratiiveja käytetään puhekielessä ja murteissakin lounaismurteita lukuun ottamatta tavallisimmista verbeistä, savolaimurteissa produktiivisesti muistakin kuin tavallisimmista. Arvailuksi jää tässä vaiheessa, onko kuratiivin produktiivisen käytön virallistyyllisyyden synyn pelkätään muodon synteettisyys vai onko synyn vähäisehkö käyttö länsi- ja erityisesti lounaismurteissa, joille yleispuhekielikin pitkään on rakentunut. Ilmeistä on, että savolaisalueilta kotoisin olevasta kuratiivi ei vaikuta lainkaan kirjalliselta vaan on normaali aluepuhekielen rakenne.

Kausatiivisia ja kuratiivisiakin johtimia hyödynnetään myös suomen etäsukukielissä: unkarissa, ostjakissa, vogulissa, syrjäänissä, votjakissa, mordvassa, tšeremississä ja lapissa (Collinder 1960, 280—281; Ganschow 1965, 41; Györke 1934, 83; Korhonen 1981, 339; Minn 1956, 71—72; Mosin—Bajuškin 1983, 108; Rombandeeva 1984, 67—68). Etymologisesti ja funktionaalisesti suomalais-ugrilaiseen TTA-suffiksiin

yhdistettävä johdin esiintyy myös samojedikielissä (Collinder 1960, 280; Györke 1934, 14). Myös turkissa on produktiivinen kausatiivien ja kuratiivien johtojärjestelmä (Knecht 1986, 93—121; Zimmer 1976, 399—412).

Itämerensuomalaisista kielistä on viroa ja liiviä lukuun ottamatta yksittäisiä tietoja luonteeltaan kuratiivisesta kausatiivityypistä (vatja, ks. Ahlquist 1856, 89; vepsä, ks. Kettunen 1943, 323 ja Laanest 1975, 188; karjala ja aunus, ks. Genetz 1885, 160; Laakso 1989, 57, 60, 65). Näiden tietojen perusteella ei kuitenkaan voi sanoa mitään tyyppin produktiivisuudesta. Liivistä kuratiivit puuttuvat (suullinen tieto Eduard Vääriltä 2. 9. 1988). Virossakaan ei käytetä kuratiiveja, vaan samassa tehtävässä on saksalaisvaikutteinen *teha lasta* -ilmaus (ks. esim. Kettunen 1920, 79). Muodoltaan kuratiivin kaltaisia mutta merkitykseltään joko kausatiivisia tai leksikaalistuneita johdoksia kyllä esiintyy: *asutama* 'perustaa', vrt. sm. *asuttaa, jooksetama, jooksutama* 'juoksuttaa', *jootma* 'juottaa', vrt. sm. *küsitama* 'arveluttaa', vrt. sm. *kysyttää, laulatama* 'vihkiä avioliittoon', *loetama* 'tutkia lukutaitoa', *söötma* 'syöttää', *tantsitama* 'tanssittaa', *tootma* 'tuottaa' (vrt. NS *tuottaa* C). Viron tiedeakatemian kielen ja kirjallisuuden laitoksen viron murteiden sanakirjan koelmista löysin mahdollisia kuratiiveja etsiessäni yhden kuratiivimaisesti käytetyn verbin: *puretama*-verbiä käytetään esim. seuraavasti: *mā purettasi pois koeraGa menema* (Kirbla). Vastaavanlaisia esiintymiä on runsaasti saarilta sekä Mulgin, Tarton ja Võrun murteista, joitakin esiintymiä myös länsimurteen länsi- ja eteläosasta sekä keskimurteen eteläosasta. Pitkälle meneviä päätelmiä ei yhden verbin perusteella voi tehdä, erityisesti, kun sekään ei ole semanttisesti tyyppillinen kuratiivi vaan lähempänä kausatiivia ainakin yleiskielessä. Virolais-suomalaisessa sanakirjassa (Kokla et al. 1971) sille onkin annettu merkitys 'usuttaa'. *Purettaa* on kuitenkin ainoa löytämäni verbi, johon liittyy suomen adessiivisijaista TOIMIJAA vastaava agentti (*koeraga*). Reet Kasikin mukaan (keskustelu 13. 12. 1988) on kyseenalaista, onko virossa koskaan ollut produktiivista kuratiivityyppiä. Saksan kielen vaikutus tuskin olisi voinut hävittää sitä lähes jäljettömiin, vaikka *teha lasta* -ilmaus voidaankin selittää saksan vaikutukseksi. Sama ongelma koskee suomen lounaismurteita: onko niissä joskus käytetty kuratiivia nykyistä enemmän ja onko ruotsi mahdollisesti vaikuttanut analyttisten parafraasien suosioon?

Suomen yleiskielessä kuratiividerivaatio on produktiivinen. Sen ainoat rajoitukset ovat semanttis-pragmaattisia tai tyylillisiä käyttörajouksia. Johdokset ovat läpinäkyviä sekä muodoltaan että merkitykseltään. Kun lisäksi kuratiividerivaatio ei muuta kannan sanaluokkaa, löytyy sen funktionaalaisia sukulaisia pikemmin taivutusmorfologian puolelta, vaikka paikkansa suhteen kuratiivisuffiksit rinnastuvatkin johti-

miin. Kuitenkin kuratiivijohtimen paikka on mahdollisimman oikealla, juuri ennen passiivin tunnusta. Verbinjohtimista voi kuratiivisuffiksin jäljessä olla vain frekventatiivin johdin. Teoriassa mahdollinen frekventatiivi- ja kuratiivijohtimen vuorottelu (esim. *lukea* > *luettaa* > *luetuttaa* > *luetutella* > *luetutelluttaa* > *luetutellutella*; ks. Ojanen—Uotila-Arcelli 1979, 5) on kuitenkin käytännössä harvinaista.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- AHLQVIST, AUG. 1856: *Wotisk Grammatik jemte språkprof och ordförteckning*. Acta societatis scientiarum fennicae Tomi Quinti. Fasciculus I. Helsingforsiae.
- BYBEE, JOAN 1985: *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Typological studies in language. Amsterdam/Philadelphia.
- CANNELIN, KNUT — TUNKELO, E.A. — WICHMANN, YRJÖ 1928: Kirjakielemme uudesta sanakirjasta. *Virittäjä*.
- CHOMSKY, NOAM 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT.
- COLLINDER, BJÖRN 1960: *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Uppsala.
- COLUSSI, GIORGIO — WASS-COLUSSI, PIRKKO 1978: *Suomalais-italialainen opiskelusanakirja*. Porvoo.
- COMRIE, BERNARD 1976: The Syntax of Causative Constructions: Cross-Language Similarities and Divergences. SS 6.
- CANNELIN, KNUT 1931: Sanansyntyopin asema äidinkielen opetuksessa. *Virittäjä*.
- GANSCHOW, GERHARD 1965: *Die Verbalbildung im Ostjakischen*. Ural-Altäische Bibliothek XVIII. Wiesbaden.
- GENETZ, ARVID 1885: *Tutkimus Aunuksen kielestä: kielenäytteitä, sanakirja ja kielioppi*. Suomi II: 17. Helsinki.
- GIVÓN, TALMY 1976: Some Constraints on Bantu Causativization. SS 6.
- GYÖRKE, J. 1934: *Die Wortbildungslehre des Uralischen*. Primäre Bildungssuffixe. Tartu.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1985: *Lauseopin arkiston opas*. Lauseopin arkiston julkaisuja 1. Turku.
- ITKONEN, TERHO 1988: *Kieliopas*. Neljäs, tarkistettu painos. Vaasa.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Stockholm. Näköispainos. Porvoo 1968.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1977: Verbien piiloderivaatiosta. *Sananjalka* 19.
- 1979: On the causative *t* in the Finno-ugric verb derivation. *Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag*, toim. Christoph Gläser — Janos Pusztay. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 12. Wiesbaden.
- 1980: Suomen kielen persoonallisesta passiivista. *Sananjalka* 22.
- 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. *Sananjalka* 24.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva.
- KARTTUNEN, KAARINA 1979: *Nykyslangin sanakirja*. Porvoo.
- KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 86. Helsinki.
- 1949: *Hyvää vapaata suomea*. Jyväskylä.
- 1958: *Eestiläis-suomalainen sanakirja*. Helsinki.
- Kielitoimiston vastauksia ja suosituksia. Kielemme käytäntö. *Virittäjä* 1957.
- KNECHT, LAURA 1986: Lexical Causatives in Turkish. *Studies in Turkish Linguistics*. Toim. Dan Isaac Slobin ja Karl Zimmer. Amsterdam/Philadelphia.

- KOIVUSALO, ESKO — HELLEMAA, IRENE — LEHTIMÄKI, ANJA — SUHONEN, RIITTA 1980: *Index Agricolaensis I—II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki.
- KOKLA, PAUL — LAANPERE, HELGA — MÄGER, MART — PIKAMÄE, ARNO 1971: *Virolais-suomalainen sanakirja*. Forssa.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1978: Suomen sananjohdon perustyyppit. *Papers from the Conference on General Linguistics*. Seili 24.—25. 8. 1978. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 2. Turku.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten U-johdosten semantiikkaa. *Virittäjä*.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1978: Kuratiivikausatiivit. *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 1989: Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbijohtimisessa. *Virittäjä*.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn.
- LA = Lauseopin arkisto. Turun yliopisto.
- LEHTINEN, TAPANI 1984: *Itämerensuomen passiivin alkuperästä*. Suomi 129. Helsinki.
- LÖNNROT, ELIAS 1866—1880: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I—II*. Kolmas, manulmenetelmällä jäljennetty painos. Porvoo 1958.
- MCCAWLEY, JAMES D. 1976: Remarks on What Can Cause What. SS 6.
- MINN, EEVA K. 1956: *Studies in Cheremis*. Volume 4. Derivation. International Journal of American Linguistics, Volume 22. Number 2. Bloomington.
- MOSIN, M.V. — BAJUŠKIN, N.S. 1983: *Ersämordvan oppikirja*. Suomeksi kääntänyt ja toimittanut sekä sanaston laatinnut Eino Koponen. Helsinki.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I—VI*. Porvoo 1951—1961.
- OJANEN, JUSSI — UOTILA-ARCELLI, EEVA 1979: Suomen kielen verbien derivaatiomekanismeista. *Virittäjä*.
- PENNANEN, ESKO 1984: Havaintoja suomen teettoverbeistä. *Virittäjä*.
- QUIRK, RANDOLPH — GREENBAUM, SIDNEY — LEECH, GEOFFREY — SVARTVIK, JAN 1984: *A grammar of contemporary English*. London.
- ROMBANDEEVA, EVDOKIJA IVANOVNA 1984: *Wogulische Syntax*. Aus dem Russischen übertragen von Katharina Oestreich-Geib. Ars Ob-Ugrica. Arbeiten auf dem Gebiet der obugrischen Sprachen. Band 4. München.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. *Virittäjä*.
- 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki.
- SAARIMAA, E.A. 1947/1971: *Kielenopas*. Porvoo.
- SAUKKONEN, PAULI 1978: Osmo Ikolan juhkakirja. *Sananjalka* 20.
- SAUKKONEN, PAULI — HAIPUS, MARJATTA — NIEMIKORPI, ANTERO — SULKALA, HELENA 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. Porvoo.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. Jyväskylä.
- SS 6 = *The Grammar of Causative Constructions*. Syntax and Semantics 6. Toim. MASA-YOSHI SHIBATANI. New York 1976.
- Suomen murteiden sanakirja I—2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki 1985 ja 1988.
- TUNKELO, E.A. 1938: Verbin merkitysluokkain suomalaiset nimitykset. *Virittäjä*.
- Uudissanasto* 80. Toimittanut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimisto. Porvoo 1979.
- VESIKANSA, JOUKO 1978: *Johdokset*. Nykysuomen oppaita 2. Porvoo.
- WIK, KALEVI 1975: Suomen frekventatiivi ja kontinuatiivi. *Virittäjä*.
- Viron murteiden sanakirjan kokoelmat. Keele ja Kirjanduse Instituut. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Tallinna.
- ZIMMER, KARL E. 1976: Some Constraints on Turkish Causativization. SS 6.

LEENA KYTÖMÄKI: *Factitive verbs: the grey area between derivation and inflection*

Factitive verbs or curatives are deverbative words derived from verbs by means of the suffix *TTA* or the combinations *TTA-TTA*, *U-TTA* and *TTA-U-TTA*. A curative derivation inherently presuppose two noun members, one that *HAS SOMETHING DONE* and one that *DOES SOMETHING*. In the most typical case the noun member that *HAS SOMETHING DONE* is the subject of the surface structure and the noun member that *DOES SOMETHING* is in the adessive case: *Matja maalauttaa Matilla talon*. When the root of the curative derivation is an intransitive verb, the case usually taken by the object can be used to indicate the noun member that *DOES SOMETHING*: *Opettaja hiihdättää opilaitaan*. Thus, when there is a noun member which *DOES SOMETHING* and is also in the adessive case this is merely a symptom of curative construction, not sufficient proof. The noun member in the adessive case that *DOES SOMETHING* may be omitted without damage to the clause structure. In the material found in the Dictionary of Modern Finnish, the noun member that *DOES SOMETHING* is omitted in four out of five instances. In this respect most factitive verb clauses are like passive constructions. Interestingly, also in English only one in five of all passive clauses contains an agent, i.e. the *by*-phrase.

Curative and passive are thus related in modern usage (*Vene tehtiin 1000 markalla. / Isä teetti veneen 1000 markalla.*). It is also supposed that the markers are etymologically related. The most important difference between curative and passive is that the curative indicates the fact that the noun member that *HAS SOMETHING DONE* does not take part in the doing; the user of a passive expression leaves his own role open. The passive is said to be based on inflection, curative, or derivation.

Their close relation to the passive thus makes curative verb constructions seem inflectional. A number of other characteristics support this view:

1. Curatives, indeed any word containing a deverbative verb affix, functions as the same part of speech as its root, and thus fulfills an important inflectional criterion.
2. Natural basic categories (e.g. intentionality, animate/inanimate distinction) may be part of the lexeme; others must be expressed grammatically, mainly through inflectional morphemes. No verb inherently expresses the situation where something or someone *HAS SOMETHING DONE*; it has to be expressed grammatically, and this associates curatives with inflectional forms.
3. Some of the affixes (e.g. *hkO*, *mAinen*, *tAr*, *htA*) have a meaning which, admittedly, cannot be compared with the meaning of a root morpheme but which on the contrary is similar to the meaning of marker morphemes. On the other hand, the curative suffix belongs the group of affixes that have a role-changing effect, and which have a grammatical function, the meaning of the derivative being determined by the root and the context, like the meaning of an inflected form.
4. Inflectional morphemes characteristically express important categories and cause only few semantic changes. The inflectional character of curative derivation is clearly discernible in for example those cases where the speaker has replaced or supplemented the root with a curative in order to indicate role relations: *Joka luvattomasti valmistaa tai valmistuttaa väkijuomia*.
5. The inflectional quality of the curative is also illustrated by the way in which speakers produce recursive forms in order to be quite sure: (*istutatuttaa* instead of *istututtaa*, *tutkituttaa* instead of *tutkittaa*). Recursive affixes are thus used to 'inflect' the verb thereby ensuring that it is truly curative.
6. A basic criterion for distinguishing between derivatives and inflectional forms lies in examining whether a new form is also a new lexeme. Curative forms sometimes occur in dictionaries, and speakers are inclined to see curative verbs as inflected forms of the root word. These factors also tend to associate curative derivation with inflection.
7. The most important criterion for deciding whether a new form is a new lexeme or an inflected form is the transparency of its meaning. The fact that only very few curative verbs are explained in the Dictionary of Modern Finnish is evidence of the transparency of their

meaning. Out of approximately 380 curative verbs the vast majority (353) are given without an explanation of meaning.

In standard spoken Finnish and most dialects the curative is only used for the most common verbs. The form is not found in the south-western dialects but in the dialects of Savo it is very common. At the present time it is only possible to speculate as to why extensive use of curative verbs has a bureaucratic ring. Is it because the form is synthetic or is it because it is infrequent in western dialects which were for a long time the main basis of the standard spoken language? A certain number of curative verbs are found in old written Finnish, from Agricola onwards.

